

4. Степанков В. Боротьба Петра Дорошенка за збереження цілісності козацької України (друга половина 1668-1669 рр.). Кам'янець-Подільський. Український історичний збірник. – 2003. С. 108-120.

5. Пиріг П. Штрихи до соціально-політичного портрета гетьмана Дем'яна Многогрішного. Чернігів. Сіверянський літопис. – 2009. – С. 9-22.

УДК 94 (477)

Богдана НЕДОЛУЖЕНКО, здобувачка магістратури I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ: СПЕКТР ДІАГНОЗІВ

***Анотація.** Стаття аналізує механізми радянської репресивної політики засобами примусової судово-психіатричної експертизи. Охарактеризовано різновиди фейкових психіатричних діагнозів, поставлених представникам українського дисидентського руху у 1960 – 1980-х роках ХХ століття та їх конкретні наслідки. Виявлено роль А. Снежневського в обґрунтуванні концепції неіснуючого діагнозу «латентна шизофренія» та застосування його в практиці каральної психіатрії в СРСР.*

***Ключові слова:** каральна психіатрія, дисиденти, млява шизофренія, параноїдальний розлад, психоз.*

Альтернативою відкритим масовим репресіям сталінських часів стала каральна психіатрія, яка поглинала найкращих представників свідомої української інтелігенції у період 1960 – 1980-х років ХХ століття. Ці злочини радянського тоталітаризму досі лишаються маловідомими та

потребують глибокого системного дослідження, адже реальні масштаби кількості жертв каральної психіатрії досі лишаються невідомими.

На сучасному етапі в українській історичній науці зберігається стійкий інтерес до цієї проблематики, зокрема після Революції Гідності активізувались дослідження функціонування Дніпропетровської спеціалізованої психлікарні та дисидентів, які перебували у ній на лікуванні, пошук та публікація історичних джерел, зокрема особових справ пацієнтів та кримінальних справ засуджених. Серед сучасних дослідників, що актуалізують злочини каральної психіатрії щодо українських дисидентів, можна виокремити І. Широкову, В. Сухоручка. Т. Дем'янчук та А. Андрушко досліджують юридичні аспекти каральної психіатрії в СРСР. Л. Даниленко аналізує сучасну українську прозу про каральну психіатрію. Важливим етапом у дослідженні та осмисленні аспектів каральної психіатрії є проєкт «Діагноз: Вільні» та спецпроєкт «Локальна історія. Дисиденти», які містять унікальні спогади, інтерв'ю та думки експертів.

Каральна психіатрія мала на меті виявити та нейтралізувати найбільш активних діячів української культури, науки, релігійних та громадських активістів, словом усіх, хто становив потенційну загрозу радянському режимові. Але відкрито знищити або ув'язнити таких людей уже було не можна, адже СРСР задекларував дотримання демократичних прав і свобод та відсутність політичних в'язнів. Відповідно, аби позбавити людину свободи волі та припинити її політичну чи культурну діяльність, віднайшли новий спосіб – призначали судово-психіатричну експертизу, яка визначала психічне захворювання, яке потребувало примусового лікування у закладі спеціалізованого типу, де з повністю здорової людини робили абсолютно недієздатну істоту.

Найбільш поширеним діагнозом серед українських дисидентів стала так звана «млява шизофренія», «повільноплинна шизофренія» або «латентна шизофренія», невідома світовій психіатричній науці, але надто

розповсюджена у межах СРСР у 1960 – 1980-х роках ХХ століття, тобто у період діяльності дисидентів як громадсько-культурної опозиції радянському режимові. Теоретиком цього діагнозу став директор Інституту судової психіатрії імені В.П. Сербського професор та академік А. Снежневській. Це був доволі відомий лікар-психіатр та науковець, але у своїй концепції він розширив симптоми шизофренії до такого стану, коли найменше відхилення вважалося ознакою хвороби та за висновком судово-психіатричної експертизи людину спрямовували на примусове лікування до спеціалізованих закладів [1, с. 35]. А. Снежневській виокремив кілька різновидів «латентної шизофренії» та намагався описати клінічну картину кожного з них, при чому у більшості випадків зробив акцент на втомлюваність, поганий настрій, депресію, гіперактивність, наявність кумирів, віру у виключність свого життя, самостійність, тощо [2, с. 302-329]. При чому ці симптоми на його думку починають проявлятися у віці 10-15 років, що в принципі є звичними ознаками підліткового віку і не становлять загрози психічному здоров'ю. Але у межах державної карально-репресивної системи ця концепція була сприйнята схвально на офіційному рівні, адже дозволяла практично будь-якій людині призначити примусове лікування і таким чином нейтралізувати її як суспільного ворога.

Аналізуючи практику радянської каральної психіатрії, дослідники роблять висновок про те, що встановлення діагнозу «латентна шизофренія» було ключовим моментом у боротьбі з українськими дисидентами. Психіатричний діагноз мав бути досить серйозним, щоб представити людину суспільно небезпечною та мати достатньо уявних причин ізолювати її на примусове лікування. У той же час, цей діагноз передбачав агресивне примусове лікування важкими препаратами, які справляли руйнівний вплив не лише на психіку українських дисидентів, а й завдавали непоправної шкоди фізичному здоров'ю. За словами відомого дисидента лікаря-психіатра Семена Глузмана «цей метод вельми зручний

для влади – він дозволяє позбавляти свободи на необмежено довгий строк, суворо ізолювати, застосовувати психофармакологічні засоби для «перевиховання», ускладнює боротьбу за гласність судочинства, за звільнення таких осіб, оскільки навіть у найоб'єктивнішої, але незнайомої з таким хворим, людини завжди лишаються сумніви у його психічній повноцінності, позбавляє жертву цього методу переслідування навіть тих небагатьох прав, які має ув'язнений, дає можливість дискредитувати ідеї та вчинки dissidents і т.д і т.п.» [3, с. 191-192].

Саме тому «млява шизофренія» стала ідеальним фейковим діагнозом для українських інакодумців, яка давала над ними практично необмежену владу державним карально-репресивним органам. Найвідоміші українські дисиденти – жертви каральної психіатрії з таким діагнозом – Петро Григоренко, Леонід Плющ, Василь Рубан, Анатолій Лупиніс, Йосип Тереля, Василь Сірій, тощо. Загалом за підрахунками українських правозахисників у застінках спеціалізованих психіатричних закладів побували близько тисячі дисидентів. У деяких випадках діагноз «латентна шизофренія» доповнювався ускладненими ознаками, наприклад у випадку Віктора Рафальського діагноз ускладнювався «параноїдальною формою з психопатоподібним ефектом» [4] або як у випадку В. Січка «шизофренія, параноїдальний синдром «С»» [5, с. 113].

Але крім цього існували також інші діагнози, якими користувались радянські психіатри. Яскравим прикладом може слугувати випадок Миколи Плахотнюка, якому призначена судово-психіатрична експертиза поставила діагноз «гострий психоз на підґрунті націоналізму» [4]. Цей стан мав пряме показання до примусової ізоляції у спеціалізованій лікарні та «лікування» важкими препаратами, серед яких галоперидол, препарати сірки, які у середовищі дисидентів називали «коктейль Андропова», амінозин а також шокова терапія [6, с. 250-251].

Ще одним психіатричним діагнозом, який приписували українським дисидентам є «сутяжно-параноїдальний розвиток особистості», який фахові

психіатри називають неконкретним та суперечливим [3, с. 199]. Головними симптомами визначається марення та маячня, які як правило виражалися у впевненості особи, що її права порушуються. Знов таки, у результаті суб'єктивної судово-психіатричної експертизи недобросовісного лікаря-психіатра, буквально кожна людина з конформістськими поглядами, невдоволена звільненням з посади, або та, яка виступила з осудом подій у Чехословаччині могла бути запросто діагностована як паранояльна особистість з «маренням сутяжництва» або «маренням реформаторства» [3, с. 200].

Таким чином, радянська каральна психіатрія розробила ряд псевдонаукових діагнозів задля боротьби з українськими дисидентами, серед яких найбільш поширеними стали «млява шизофренія», «параноїдальні розлади», «психоз на націоналістичному підґрунті», «сутяжно-паранояльний розвиток особистості», тощо. Ці діагнози ніколи не були визнані міжнародним співтовариством психіатрів, а відтак – жертви каральної психіатрії в СРСР вважалися політичними в'язнями. Отримуючи такий діагноз, більшість українських дисидентів були запроторені на примусове «лікування» до спеціалізованих психіатричних закладів, де їх фізичне здоров'я знищувалося невиправданою терапією галоперидолом, аміназином, препаратами сірки та шоковою терапією, а людська гідність та психіка – умовами перебування, ставленням персоналу та препаратами.

Список використаних джерел:

1. Широкова І. Каральна психіатрія у СРСР: наука на службі у держави (1960 – 1980). *Наукові записки НаУКМА*. Том 130. Історичні науки. С. 33 – 36.
2. Малопрогredientная (вялотекущая) шизофрения. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел*. К.: Сфера, 2002. С. 302-329.

3. Буковский В., Глузман С. Пособие по психиатрии для инакомыслящих. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел.* К.: Сфера, 2002. С. 191-214.

4. Діагноз: Вільні. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLvIJn-pCyFDfotf3V8JX1B6T_QKMT1Uxl&si=gnn7mFND5rOMyJRD (дата звернення: 30.04.2024).

5. Сухоручко В. Позасудові репресивні методи у боротьбі проти дисидентського руху (на прикладі родини Січків). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* Том 32 (71). № 4. 2021. С. 106 – 116. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.17>

6. Ильченко А. Карательная медицина. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел.* К.: Сфера, 2002. С. 249-252

УДК 94 (477)

Віталіна ОСТАП, здобувачка 3 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ВІДКРИТТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історії археологічних відкриттів, здійснених на території Західної України в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття. Розглядаються ключові археологічні знахідки, виявлені в цьому регіоні протягом вищезазначеного періоду, а також їх вплив на розуміння історії та культури українських земель.

Ключові слова: історія, археологія, археологічні розкопки, археологічні відкриття, пам'ятки

Археологічні дослідження залишаються дуже актуальними у сучасному світі. Вони допомагають зрозуміти минуле, розширюють наші знання про розвиток цивілізацій, культурні звичаї, технологічний прогрес і